

GYÓGYSZERÉSZETTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

Gyógyszerészet 43. 229–232. 1999.

Orient Gyula professzor munkássága a gyógyszerésztörténeti irodalomban*

Dr. dr. h. c. Zalai Károly és Orient Tibor

A szerzők a gyógyszerésztörténeti szakirodalomban fellelhető, Orient Gyula munkásságára utaló közléseket, idézeteket gyűjtöttek össze. Ezeket felhasználva nemcsak a professzor munkásságát, de annak az irodalomra gyakorolt hatását is bemutatja.

*Orient Gyula professzor portréja.
(Dr. Békéssy Károly professzortársa alkotása)*

Orient Gyula professzor születése (1869. 10. 21.) centenáriumán – ami csaknem egybeesett halála (1940. 10. 09.) 30 éves évfordulójával – összefoglaltuk kiemelkedő pályafutását, tudományos és oktatói munkásságát. Megállapítottuk, hogy egész életén át saját erejére és tudására támaszkodva fáradhatatlan szorgalommal küzdött a gyógyszerészeti tudományok és gyakorlat előbbre viteléért, a tudományos körök polihisztorává vált [1]. Vizsgálattunkkal – most – elsősorban gyógyszerésztörténeti főművének [2], az erdélyi és bánáti gyógyszerészet történetét bemutató könyvének tükröződését – az utókor adatai alapján – kíséreljük meg értékelni helyi és nemzetközi vonatkozásban.

* * *

Orient Gyula szülőhazájának Erdélyt tartotta, de munkássága eredményeivel átlépte ennek határait; erre már neveltetése és életpályája predesztinálta. A Máramaros vármegyei, ruszin és német többségi lakosságú tiszaparti Nagy-Bocskón született. Édesapja a nagyobb részét görög-katolikus lakosság lelkésze volt. Itt végezte az elemi iskola 4 osztályát, gimnáziumi tanulmányait pedig Máramarosszigeten. Édesapja halála miatt a Bácskába került nagybátyja révén gyógyszerészyakornok lett. Tanfolyam elvégzése nélkül tette le gyakornoki vizsgáját Pesten, majd itt beiratkozott az egyetemre gyógyszerészhallgatónak. Egyidejűleg munkát is vállalt *Filó János* neves gyógyszerész Mátyás téri gyógyszertárában. Keresetéből tartotta fenn magát és édesanyját is támogatta. Gyógyszerészi oklevelét 1891-ben szerezte meg, és ezt követően még egy évet dolgozott Pesten gyakornokként *Than Károly* intézetében. Ezután megvette a Gömör megyei *Csetnek* község gyógyszertárát. Itt a gyógyszerellátási munka mellett muzeális értékű gyógyszertári tárgyakat és anyagokat gyűjtött. 1894-ben írta első költeményét „Egy érdekes régi gyógyszertár” címmel. A közzei jezsuita gyógyszertár muzeális értékéről írt, melynek megőrzését javasolta [3]. (Nyolcvan évvel később, 1974-ben a Magyar Gyógyszerészeti Társaság, alapításának 50. évfordulójára a gyógyszertár barokk officinájának képét ábrázoló ezüst és bronz érméket bocsátott ki. A közzei gyógyszertár officinai bútorzata az eredeti épületben lévő Gyógyszerészeti Múzeum legértékesebb darabja [4]).

1898-ban eladta a csetneki „*Minerva Gyógyszertárát*”, és visszatért Erdélybe, Kolozsvárra az Egyetem Kémiai Intézetébe gyakornoknak, ahol *Fabinyi Rudolf* vezetésével elkészítette gyógyszerészdoktori értekezését. 1900-ban avatták doktorrá. Feladatai ellátása mellett orvosi tanulmányokat is folytatott, 1906-ban orvosdoktorrá avatták, 1918-ban pedig magántanárrá habilitálták. A Kar Biológiai és Toxikológiai Tanszékére nevezték ki. A gyógyszerészhallgatónak ideiglenesen gyógyszerismeretet is előadott [3].

* * *

Az előzőekben ismertetett munkássága, tanulmánya mellett Orient gyógyszerésztörténeti kutató és publikációs tevékenysége tovább fokozódott. Erről tanúskodnak *Matolcsy Miklós* 1910-ben kiadott „Könyv és irodalom gyűjtemény a magyarországi gyógyszerészeti munkákról 1578–1909” című munkájában [5] az alábbi adatok:

– *Tudományos művek:* Orienttől 11 közlemény 1891–1904. között (kémiai anyagok, galenikumok, kötszerek leírása és vizsgálata).

*Az Erdélyi Múzeum Egyesület Orvostudományi Szakosztály Bihar megyei szervezete tudományos ülészakán Nagyváradon 1998. május 30-án tartott előadás alapján

– *Gyakorlati gyógyszerészeti irodalom*: Orienttől 4 közlemény 1892–1902. között (egy-egy galenikumok előállítás, stabilitása, inkompatibilitások).

– *Gyógyszerészképzés*: Orienttől 1 közlemény 1894 (gyakornoki tanfolyam).

– *Gyógyszerésztörténet*: Orienttől 5 közlemény 1895–1903 között (a gyógyszerészet, a gyógyszertárak története, gyógyszerészeti múzeumi tárgyú közlemény).

Az adatok összesítve azt mutatják, hogy Orientnek fiatal korában (22–35 évei között) négy év alatt 21 közleménye jelent meg, ami kutató és irodalmi adottságainak első jeleként értékelhető. A közlemények tárgyköre mintegy 25%-ban a gyógyszerészeti-történelmi tudományterületére esik.

Orient orvos- és gyógyszerészet-történeti kutató és publikációs tevékenységének értékeléséhez felhasználtam dr. Elekes György egyetemi magántanár irattári anyagát, amely Orient 1940. októberében bekövetkezett halála egy éves évfordulója alkalmából tartott méltató előadását és dolgozatainak jegyzékét is tartalmazza [6]. A jegyzékben 70 közleményt szerepel, ezeknek 70%-a orvos-gyógyszerészet történeti és gyógyszerészeti múzeológiai tárgyú. Orient legjelentősebb munkái három nyelven jelentek meg, ami jelzi haladó szellemű, előremutató szemléletű és elősegítő közleményei szélesebb körű megismerését. A közlemények 40%-a magyar, 25–25%-a román illetve német és 10%-a francia illetve angol nyelven jelentek meg.

Egyetértve Péter H. Mária gyógyszerészet-történeti kutató megállapításával Orient legfontosabb közleményeinek a következőket tartom: – Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története. Kolozsvár, 1926. – Erdélyi alchemisták, Bethlen Gábor fejedelem alchemiája. Kolozsvár, 1927. – Szerzetes és orvosok kórházainak és gyógyszertárainak keletkezése Erdélyben, Kolozsvár, 1933. – Römische chirurgische Instrumente aus dem Randgebiet Pannoniens. Leipzig, Sudhoff's Archiv, 1939: 1–2. füzet. P. 136. Említést érdemel, hogy ez a közleménye az 1937-ben Tordán, az Erdélyi Múzeum Egyesület vándorgyűlésén elhangzott azonos témájú előadás anyagára épült, amely egyben Orient utolsó nyilvános előadása volt [3].

A hazai szakirodalomban a magyarországi gyógyszerészet történetének megírását először *Karlovsky Geyza* vetette fel s már 1927-ben *Baradlay Jánossal* és *Ernyey Józseffel* együtt tervezték ennek elkészítését. Végül is Ernyey más elfoglaltság miatt nem vállalta el a munkát, így a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület elnöke 1928-ban dr. *Baradlay Jánosnak* és *Bársony Elemérnek* adta ki a megbízást a kétkötetes munka elkészítésére. A hatalmas, 1252 oldal terjedelmű munka 1930-ban a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület kiadásában jelent meg [7].

Munkánk során vizsgálat tárgyává tettük, hogy a nemzetközileg elismert kutató, *Baradlay János* ismerte-e Orient erdélyi és bánáti gyógyszerészeti kutatási eredményeit és azokat milyen mértékben használta fel. Megállapítottuk, hogy Baradlay az első kötet előszavában erről így írt: „*egy-egy helyeken, ahol szükségesnek mutatkozott... közleményeket vettem át más szerzők munkáiból. Dr. Orient Gyulának, a jeles gyógyszerész historikusnak értékes köz-*

leményeit szintén felhasználtam, ... így Mauksch Tamás instrukcióit is” (11. oldal).

Baradlay írásában, Orient kutatásai alapján ismerteti a városi gyógyszerészek és gyógyszertárak adatait és helyzetét a 16. század első felében. Néhány felvidéki város gyógyszertárait is megemlíti (67–68. oldalakon).

Hasonlóan Orient adatai alapján foglalkozik Baradlay a 16. századi orvosgyógyszerészek közül a Nagyszöllősen született *Joel Ferenc* (1508–1579) orvosgyógyszerésszel és két azonos nevű leszármazottjával (94. oldalon).

Átveszi Orient alábbi adatait is: Bethlen Gábor maga is nagyműveltségű férfi volt, tekintélyes tudós orvossal és patikáriussal rendelkezett. Alkémisták és megfordultak udvarában, s a fejedelem maga is érdeklődött az alkémia iránt. Terjedelmes kézikönyvét magyar nyelvről belső kamarásával németre fordíttatta (97–98. oldalak).

A skolasztikus kor gyógyszerkincse ismertetésénél Baradlay idézi Orient megállapítását, miszerint a gyógyszerészetben a 16. század közepén 98 szörp (szirup) volt használatos (106. oldalon).

– Baradlay átveszi Orienttől a recept invocáció történeti kialakulását. Eredetileg 4-es volt: „*Juvate Jovi*”, ami a kereszténység kora alatt: „*Juvate Jesu*” lett, majd „*Recipe: Rp.*” (126. oldalon).

Orienttől veszi át Baradlay azt a megállapítást is, hogy az orvosi és gyógyszerészeti hivatás különválása mindinkább szükségessé lett, de a 17. század második felében még mindig nem fejeződött be. Megállapította az „*orvosgyógyász*”, ill. a „*gyógyszerész-orvos*” tevékenységét a képesítés és a gyakorlat függvényében (166. oldal).

A 18. század erdélyi és felvidéki gyógyszertárainak jogviszonyairól, a tulajdonosok, bérfők, gondnokok személyéről Orient adatai alapján Baradlay gazdagon beszámol, így többek között megemlíkezik: *Foith Jakab, Mauksch Tóbiás, dr. Hintz György, Schwartz Sándor, Dury József, Stachó János, dr. Moeller Károly, Schuster Frigyes, Velits Károly, Tretyánszky Pál, Klapka Károly József* gyógyszerészekről (249–254. oldalak).

A katonai gyógyszerellátás szervezéséről Baradlay könyvében külön fejezetben ír és változatlan formában átveszi, illetve idézi Orient mintegy két oldalnyi írását „*Natorp Ferenc Vilmos kaiserliche-königliche privilegierter Grosshändler*” (nagykereskedő) szabadalmazott gyógyszerész 1766–1794. közötti Temesvári tevékenységéről. Baradlay megjegyzi: „*ott ahol hasznat erkölcsileg és joggal csak a közérdek láthatott volna, pénzéhes kereskedők szedtek a betegek vámot, tehát még a katonai – és a köz-kórházakban is.*” (259–261. oldalak).

Még fokozottabb mértékben támaszkodik Baradlay „*Mauksch Tóbiás instrukciója, 1793*” fejezetében Orient munkájára, aki az eredetileg német nyelven írt rendkívül értékes anyagot egyik szász tanítványával magyarra fordította, az anyag 30 oldal terjedelmű (263–295. oldalak).

Végezetül meg kívánom említeni, hogy Baradlay könyvében kiemelten sokra értékeli Orient munkáját, a muzeális értékű gyógyszerészeti tárgyak és anyagok gyűjtését, amit egész életén át folytatott, amivel életre hívta a kolozsvári gyógyszerésztörténeti gyűjteményt, s ezzel

megvetette a hazai gyógyszerészeti múzeológia alapjait. Ezzel is segítséget biztosított a tárgykör kutatói számára (342. oldal).

Baradlay az Orienttől és egyéb szerzőktől átvett adatokat minden esetben lábjegyzetben pontosan megadta, ami lehetőséget ad az irodalmi hivatkozások mennyiségi értékelésére is. Megállapításom szerint a lábjegyzetekben szereplő irodalmi hivatkozások száma a fontosabb szerzők szerint az alábbi: *Demkó Kálmán orvostörténész* 46, *Orient Gyula gyógyszerésztörténész* 32, *Schelenz, Hermann* 31, *Ernyey József* 17. A hivatkozott irodalmi adatok számában Orient jelentős helyet foglal el. Megítélésem szerint Orient adatainak felhasználása, beépítése Baradlay 1930-ban kiadott könyvébe növelte annak tudományos értékét. A két könyv megjelenése között – 1926. illetve 1930. – mindössze négy év különbség volt.

Orient gyógyszerésztörténeti munkássága hatékonyságának értékeléséhez további adatokat kerestem *Guido Fabritius gyógyszerész, gyógyszerésztörténész* és négy társszerző által írt 1985-ben és 1989-ben megjelent, az erdélyi német gyógyszerárak és gyógyszerészek történetéről szóló két jelentős könyvében [8, 9]. A szerző Erdélyben, Nagyszebenben született, gyógyszerészi tanulmányait Kolozsváron végezte 1932-ben.

Apja nagyszebeni „Medve gyógyszerár”-ában 4 éves gyakorlatot folytatott, majd átvette annak tulajdonát és vezetését. A háború alatt román és német katonai szolgálatot teljesített, majd fogságba került. 1946-tól bonni gyógyszerárakban alkalmazott gyógyszerész, bérlő, majd a „Nap gyógyszerár” tulajdonosa, ahonnan 1984-ben vonult nyugdíjba. Jelenleg volt hazája, Erdély gyógyszerésztörténeti kutatásával foglalkozik.

Fabritius az erdélyi szász települések szerint ismerteti az általa felkutatott iratokat, adatokat, fényképeket, és nagy pontossággal mutatja be a jelentős számú német gyógyszerár és gyógyszerész adatait. Az irodalmi hivatkozások között többszörösen szerepelnek Orient közleményei, elsősorban a „Geschichte der Pharmazie in Siebenbürgen und Banat.” című munkája. Ez azt mutatja, hogy Orient gyógyszerésztörténeti kutatási eredményei még századunk végén is szerepelnek a külföldi gyógyszerészeti szakirodalomban.

Végezetül Orient professzor legismertebb munkáját nemzetközi szinten közép- és kelet-európai vonatkozásban megkíséreltük hasonló átfogó jellegű kiadványokkal összehasonlítani *W. Schneider* adatai alapján [10]. Az alapvető és átfogó gyógyszerésztörténeti munkák a 20. században jelentek meg. Európai vonatkozásban ilyenek:

– *Hermann Schelenz*: „Geschichte der Pharmazie” című, Berlinben 1904-ben megjelent könyve.

– Az időrendiséget figyelembe véve itt kívánok vizsdatérni *Baradlay János és Bársony Elemér*: „A Magyarországi Gyógyszerészet Története” című Budapest 1930-ban megjelent könyvére. Kiadó: Magyarországi Gyógyszerész Egyesület.

– Az olasz *Giulio Conci*: „Pagine di Storia della Farmacia”. A cura delle Edizioni Vittoria, Milano 1934.

– *A. Adlung und G. Urdang*: „Grundriss der

Geschichte der Deutschen Pharmazie”. GGP kiadványa, Berlin, 1935.

– *Kremers – Urdang*: „History of Pharmacy” First edition, London, 1940. Angol nyelven ez az első ilyen jellegű munka.

– *A. Vitolo*: „Beiträge für Geschichte der Pharmazie” Pisa. 1953.

– *H. Tartaglia*: „Histoire de la Pharmacie en Yougoslavie et sa Situation Actuelle.” Zagreb. 1959.

– *G. Sonmedecker*: „Kemers and Urdang's: „History of Pharmacy. Fourth Edition.” Lippincott, Comp. Philadelphia, Toronto. 1976.

– *K. Ryslavy*: „Materialien zur Geschichte der Apotheken und Apotheker in Burgenland”. Burgenländische Landesarchiv. Heft. 68. Eisenstadt. 1979.

– *S. Izsák*: „Farmacia dea Lungul Seculelor”. Edit. Stiințifică și Enciclopedică. Bucarest, 1979.

– *P. Boussel, – H. Bonnemain*: „Histoire de la Pharmacie”. Edition de la Porte Verte. Lausanne et Paris. 1978.

– *R. Rembiellinski – B. Kiznicka*: „Historia Farmacja.” Warszawa, 1987.

– *A. Wankmüller*: „Beiträge zur württembergischen Apothekengeschichte”. 1950–1997 in 19 Bänden. Württemberg Tartomány gyógyszerárainak történetével folyamatosan foglalkozik a szerző.

Az előzőekben ismertetett adatok rámutatnak a fehér foltokra is. Így megállapítható, hogy a Habsburg Monarchia területéről Csehország, Lengyelország, Szlovénia nem rendelkezik alapvető és átfogó gyógyszerésztörténeti munkával, legfeljebb részletek feldolgozásával. Bécsben sem ismertek ezek gyógyszerésztörténeti adatai. Ausztria vonatkozásában eddig csak *O. Zeckert* és *K. Ganzinger professzorok* is csak egyes részterületekkel foglalkoztak, teljes feldolgozással nem. Az ausztriai gyógyszerészet történetét a kezdettől 1990-ig kéziratban *Professzor Mag. Pharm. Dr. phil. Otto Novotny*, nemzetközi vonatkozásban is elismert gyógyszerésztörténész készítette el, de ennek kiadása még várat magára kiadó hiányában. A munka megjelenése számunkra különösen fontos, mert az a kiegyezésig, 1867-ig a magyar és erdélyi vonatkozásokat is tartalmazza.

A svájci gyógyszerésztörténeti munkák jelentős számban a gyógyszerészet egyes részkérdéseivel foglalkoznak, átfogó kiadvány kevés van. Ide sorolom *F. Ledermann*: „Schweizer Apotheker-Biographie” címmel megjelent munkáját. Bernben 1993-ban.

H. R. Fehlmann gyógyszerész, a Svájci Gyógyszerésztörténeti Társaság elnöke 1982-ben alapította és indította el a „Veröffentlichungen der Schweizerischen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie” címmel azt a sorozatot, melynek 1998-ig 18 kötete jelent meg.

* * *

Összefoglalva munkánk feltárt és ismertetett eredményeit, megállapítható, hogy *Orient Gyula* professzor jelentős és kiérdemelt helyet foglal el a gyógyszerésztörténelemmel foglalkozók és kutatók-oktatók sorában nem-

zetközi vonatkozásban is „Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története” és egyéb munkáival. A gyógyszerészi hivatásra épülő, tudományos, átfogó és több nyelven megjelent gyógyszerésztörténeti munka a 20. században követőkre talált és ezzel hozzájárult a tudományterület alapjainak megvalósításához és fejlesztéséhez.

IRODALOM

1. *Zalai K., Orient T.*: Dr. Orient Gyula (1869–1940). *Gyógyszerészet* 14, 292–295 (1970). – 2. *Orient Gyula*: Erdélyi és Bánáti Gyógyszerészet Története. Minerva, Cluj-Kolozsvár. 1926. – 3. *Péter H. M.*: Megemlékezés neves erdélyi gyógyszerésről és orvosról, születése 125. évfordulója alkalmából. *Orvostudományi Értesítő. Az Erdélyi Múzeum Egyesület Orvostudományi Osztályának Közleményei.* 67. kötet. Kolozsvár. 1995. 38–41. old. – 4. *Zalai K.*: A Magyar Gyógyszerészeti Társaság 50. éve. Budapest. 1974. 54. old. – 5. *Matolcsy M.*: Könyv és Irodalmi Gyűjtemény Magyarországi Gyógyszerészeti Munkákról 1578–1909. Budapest. 1910. – 6. *Elekes Gy.*: Dr. Orient Gyula

egyetemi tanár halálának évfordulójára. Budapest. 1941. Kézirat az Orient család birtokában. – 7. *Baradlay J., Bársony E.*: A Magyarországi Gyógyszerészet Története. A Magyarországi Gyógyszerész Egyesület kiadása, Budapest. 1930. – 8. *G. Fabritius*: Beiträge zur Geschichte der Deutschen Apotheken und Apotheker in Siebenbürgen. Deutsche Apotheker Verlag, Stuttgart. 1986. – 9. *G. Fabritius*: Verdienstvolle deutsche Apotheker aus Siebenbürgen. Deutsche Apotheker Verlag, Stuttgart. 1989. – 10. *W. Schneider*: Wörterbuch der Pharmazie. Band IV. Geschichte der Pharmazie. Wissenschaft. Verlagsges. mbH, Stuttgart. 1985. – 11. *O. Nowony*: Wien. Schriftliche Mitteilung. 1997.

K. Zalai and T. Orient: Activity of professor Gyula Orient in the literature of history of pharmacy

Publications and citations traceable in the literature of history of pharmacy concerning the activity of Gyula Orient have been collected.

By means of those data authors give a presentation of the life-work of the professor as well as that of his influence on the literature.

Dr. dr. h. c. Zalai Károly, Budapest, Újpesti rkp. 11. – 1137